

З метою інноваційного розвитку легкої промисловості, асоціація "Укрлегпром" пропонує включити до "Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011-2015 роки" інноваційні проекти для легкої промисловості в обсязі не менше 20% від загального обсягу фінансування. Державній податковій службі та Кабінету Міністрів потрібно повернути ПДВ підприємствам легкої промисловості, які мають заборгованість більше 6 місяців (асоціації "Укрлегпром").

Література

1. Бражко О.В. Перспективи та проблеми інноваційної політики підприємств легкої промисловості в умовах ринкової економіки / О.В. Бражко // Держава та регіони. – №3. – 2007. – С. 32–35.
2. Денисенко Л.О. Стан та перспективи корпоративного сектора легкої промисловості / Л.О. Денисенко // Легка промисловість. – №2. – 2011. – С. 38–41.
3. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]: ЛАЗ. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Касьян З.Е. Діагностика інноваційної діяльності вітчизняних підприємств легкої промисловості / З.Е. Касьян, Т.Є. Воронкова // Вісник КНУТД. - №1. – 2012. – С. 145–152.
5. Медведєв Ю. Вітчизняна легка промисловість в 2011 році / Ю. Медведєв // Легка промисловість. – №4. – 2011. – С. 5–9.
6. Нижник В.М. Перспективи розвитку інноваційних технологій на підприємствах легкої промисловості / В.М. Нижник, І.В. Пасічник // Вісник Хмельницького національного університету. – № 6. – 2010. – С. 7-9.
7. Рябошапка Т.А. Проблеми та перспективи конкурентоспроможності та інноваційного розвитку вітчизняної легкої промисловості / Т.А. Рябошапка // Проблеми науки. – №2. – 2007. – С. 25–32.
8. Системне відродження підприємств легкої промисловості на інноваційних засадах : монографія. – Херсон: Айлант, 2010. – 296 с.

УДК 339.9

Гуцул І.А.,
здобувач*

Тернопільський національний економічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. В сучасному глобалізованому світі жодна країна не може розвиватися ізольовано від інших країн, тому національні господарства функціонують лише за умови їх взаємозв'язку та переплетіння. Нині кожна країна є суб'єктом зовнішньоекономічних відносин і зазнає значного впливу міжнародного середовища. До основних чинників, що обумовлюють необхідність здійснення міжнародних економічних відносин, а тому актуалізують дане наукове дослідження, слід віднести: нерівномірність розміщення сировинних та фінансових ресурсів, різний рівень економічного розвитку країн, специфіку природно-кліматичних умов та географічного розташування, дефіцит або надлишок робочої сили, характер політичних відносин, різний рівень технологічного розвитку, виробничу спеціалізацію країни, національні особливості, необхідність вирішення спільними зусиллями глобальних проблем людства та інше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам становлення та розвитку зовнішньоекономічної діяльності присвячені наукові праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Артеменко І.А., Багрової В.І., Гончаренко В.В., Гребельника О.П., Кіреєва О.П., Шкурупія О.В. та ін. Однак розвиток глобалізованого господарства породжує нові аспекти даної проблеми, що вимагає подальших наукових досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є з'ясування теоретичних засад зовнішньоекономічної діяльності з метою подальшого їх розвитку за умов динамічних змін в сучасному глобалізованому світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішньоекономічна діяльність в усіх країнах є важливим фактором економічного зростання і спрямована на реалізацію переваг міжнародного поділу

* Науковий керівник: Крисоватий А.І. – д.е.н., професор

праці, сприяння вирівнюванню темпів економічного розвитку, що особливо актуально в умовах зростаючих тенденцій до глобалізації.

Різні аспекти зовнішньоекономічної діяльності, а також особливості її регулювання в різні періоди розглядалися трьома напрямками економічних теорій: класичними, неокласичними та неотехнологічними.

В основу торговельної політики в епоху Середньовіччя було покладено концепцію меркантилізму, згідно з якою зовнішньоекономічна політика повинна спрямовуватись на нагромадження металевих грошей – золота та срібла (теорія грошового балансу). За цією теорією купцям заборонялося вивозити благородні метали за межі країни; експортерів зобов'язували частину виторгу від продажу своїх товарів ввозити в країну у вигляді готівкових грошей; іноземних купців змушували усі кошти, отримані від реалізації своїх товарів витратити на придбання товарів місцевого виробництва. Тобто, така політика була спрямована в кінцевому результаті на примноження багатства країни шляхом перевищення експорту над імпортом.

Починаючи з другої половини XVI століття, теорія грошового балансу у вченні пізнього меркантилізму була замінена теорією активного торговельного балансу. Для досягнення даної цілі висувались наступні рекомендації:

- завойовувати зовнішні ринки, пропонуючи відносно дешеві товари;
- дозволяти ввіз іноземних товарів за умови збереження в країні активного торговельного балансу;
- вивозити золото та срібло для здійснення вигідних торговельних угод.

Концепція меркантилізму спиралась переважно на політику протекціонізму, тобто на участь держави в управлінні економічною системою з метою перевищення експорту над імпортом та примноження багатства країни.

Найбільш послідовне обґрунтування міжнародного товарного обміну без будь-яких обмежень відображене в працях А.Сміта та Д.Рікардо. А. Сміт пояснював доцільність вільної зовнішньої торгівлі в своїй теорії абсолютних переваг. Вигідність зовнішньоторговельних зв'язків він довів відмінностями абсолютних витрат виробництва товарів у різних країнах. Оскільки кожна країна має як різні умови виробництва, так і неоднакові запаси економічних ресурсів, то вона спеціалізується на товарах, у випуску яких вона має абсолютну перевагу. Абсолютні переваги досягаються тоді, коли національний товар має більш низькі витрати порівняно з витратами інших держав на виробництво аналога. Здійснюючи експорт товарів, за якими витрати виробництва нижчі ніж за кордоном, варто одночасно імпортувати ті товари, що мають більш високий рівень витрат всередині країни порівняно з виробництвом поза її межами. Це призводить до економії витрат в країнах, що торгують між собою. В результаті кожна з країн буде виробляти дешевші товари понад внутрішньої потреби, здійснюючи обмін надлишками із закордонними партнерами за наявності взаємної вигоди. Отже, міжнародна торгівля є вигідною в тому випадку, якщо дві країни торгують такими товарами, які кожна з них виробляє з меншими витратами, ніж країна-партнер. Теорія абсолютних переваг А.Сміта демонструє явні переваги поділу праці на міжнародному рівні. Однак дана теорія не пояснювала, чому країна постачає на світовий ринок товари, у виробництві яких вона не має абсолютних переваг.

Наступний крок у теоретичному обґрунтуванні переваг спеціалізації здійснив Д. Рікардо у своїй теорії порівняльних переваг (в його інтерпретації – теорія порівняльних витрат). Він розвинув теорію А.Сміта і показав, що торгівля вигідна кожній із двох країн, навіть якщо жодна з них не має абсолютних переваг у виробництві конкретних товарів. Теорія порівняльних переваг Д. Рікардо використовує поняття альтернативної ціни (робочий час, необхідний для виробництва одиниці одного товару, виражений через робочий час, необхідний для виробництва одиниці іншого товару). Відповідно, відносні переваги існують за умови, якщо затрати на виробництво товару 1, виражені через затрати на виробництво товару 2 в своїй країні, є нижчими, ніж затрати на виробництво того ж товару, виражені через затрати на виробництво товару 2, за кордоном. Отже, суть даної теорії полягає в тому, що країни повинні спеціалізуватись на виробництві тих товарів (і вивозити їх за кордон), які вони можуть виготовляти з відносно більш низькими витратами порівняно з іншими країнами, незалежно від того, чи виробництво в одній з них абсолютно більш ефективно ніж в іншій. В результаті торгівлі на основі порівняльних переваг кожна країна отримує позитивний економічний ефект, який є вирашем від міжнародної торгівлі. Тобто, якщо різні країни мають порівняльні переваги у виробництві товарів, призначених для експорту, то торгівля між цими країнами є взаємовигідною.

В економічній теорії обґрунтування переваг міжнародної торгівлі не обмежилось класичною схемою Д. Рікардо. Ці погляди в подальшому були поглиблені шведськими економістами Е. Хекшером та Б.Оліном, які є представниками неокласичного напрямку в економічній науці. Згідно теорії Хекшера – Оліна, країни, що мають відносний надлишок капіталу повинні експортувати капіталомісткі товари, а країни, які мають надлишок робочої сили – трудомісткі товари, виробництво яких вимагає значних витрат відносно надлишкових факторів виробництва, і ввозити ті товари у виготовленні яких довелось б використовувати відносно дефіцитні ресурси. Разом з тим, слід відзначити і обмеженість теорії Хекшера – Оліна, оскільки вона не пояснює зростання товарообороту між країнами подібними товарами.

Стрімке похвалення обміну товарами наукомістких та високотехнологічних видів виробництв призвели до виникнення теорій неотехнологічного напрямку, однією з яких є теорія технологічного розриву. Згідно з даною теорією, автором якої є Дж. Такер, бідніші країни виготовляють прості товари дешевше, а багатші країни мають менші витрати у виробництві більш складних товарів. Інша теорія даного напрямку – модель життєвого циклу продукту (Р. Вернона) стверджує, що виробництво нового експортного товару, спочатку відбувається в країні, де цей товар було розроблено, а пізніше фірми-винахідники нових товарів переміщують його виробництво в країни, в яких існують дешевші ресурси.

Поширенню зовнішньоекономічної діяльності в Україні поклала початок економічна реформа 1987 року, результатом якої були поступова відміна монополії держави на здійснення зовнішньоекономічних операцій та надання підприємствам права безпосереднього виходу на зовнішні ринки. Після проголошення незалежності України були прийняті законодавчі акти, які визначали загальні умови та порядок здійснення зовнішньоекономічної діяльності, а саме: Закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (1991), «Про митну справу в Україні» (1991), «Про єдиний митний тариф» (1992), «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» (1994), «Про операції з давальницькою сировиною» (1995), «Про режим іноземного інвестування» (1996) та ін.

На сьогодні основним нормативним актом, що регулює зовнішньоекономічні відносини в нашій державі, є Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р., в якому закріплені основні її принципи та види. Даний закон також визначає суб'єктів ЗЕД, встановлює засади правового й економічного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, спеціальні правові режими, юридичну відповідальність. У ньому сформульовані принципи оподаткування, митного регулювання, страхування зовнішньоекономічних операцій, методи захисту прав і законних інтересів держави та інших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Згідно даного Закону, «зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України й іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаєминах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами» [1].

Дещо в іншій інтерпретації представлена дана дефініція у Господарському кодексі України, а саме, як господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном та (або) робочою силою (ст. 377) [2].

По-різному дають визначення зовнішньоекономічної діяльності також і вчені-економісти. Зокрема, Дідківська Л.І. розглядає цю діяльність як розвиток економічних відносин між країнами, що здійснюють зовнішню торгівлю, міграцію капіталів та робочої сили; міжнародні науково-технічні та виробничі зв'язки; спільне освоєння повітряного та космічного простору, Світового океану; охорону навколишнього середовища, виконання програм та угод тощо [3, с. 143]. Тобто, у даному визначенні акцентується увага на видах даної діяльності, тобто – на її об'єктах.

Шкурупій О.В., Гончаренко В.В., Артеменко І.А. розглядають зовнішньоекономічну діяльність у функціональному аспекті і вказують, що така діяльність як економічна категорія висвітлює передусім відповідні (пов'язані зі здійсненням міжнародного бізнесу) функції виробничих структур (фірм, організацій, підприємств, об'єднань та ін.) [4, с. 13].

У економічній енциклопедії за редакцією С.В. Мочерного зовнішньоекономічна діяльність визначається як сфера економічної діяльності підприємств, фірм, компаній і держави, пов'язана із зовнішньою торгівлею, іноземними кредитами та інвестиціями, здійсненням спільних з іншими країнами проектів тощо [5, с. 610]. На відміну від вищенаведених визначень, в даному окрім об'єктів ЗЕД виділено також і її суб'єкти, однак відсутні принципи такої діяльності, що враховано Швайкою Л.А. Так, він визначає зовнішньоекономічну діяльність як сукупність відносин суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарювання, побудованих на принципах взаємної вигоди, еквівалентного обміну і дотримання положень міжнародного права [6, с. 315].

Із врахуванням інституційного аспекту зовнішньоекономічну діяльність можна визначити як врегульовані правом економічні відносини між вітчизняними та іноземними суб'єктами господарської діяльності з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг і торгівля ними, а також пов'язані із зовнішньоекономічними зв'язками їхні відносини з державними органами управління та контролю за здійсненням зовнішньоекономічної діяльності.

Щодо суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, то більшість науковців [3; 4; 6] притримуються такої ж класифікації, яка подана в чинному законодавстві України.

Згідно із Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» суб'єктами ЗЕД в нашій країні є:

- фізичні особи-громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, що мають цивільну правоздатність і їездатність відповідно до законів України і постійно мешкають на її території;
- юридичні особи, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на її території (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, включаючи акціонерні та інші види господарських товариств, асоціації, спілки, концерни, консорціуми, торговельні дома, посередницькі та консультаційні фірми, кооперативи, кредитно-фінансові установи, міжнародні об'єднання, організації та інші), в тому числі юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності;

- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, що не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність;

- структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії, відділення тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України;

- спільні підприємства за участю суб'єктів господарській діяльності України та іноземних суб'єктів господарській діяльності, зареєстровані як такі в Україні та які мають постійне місцезнаходження на території України;

- інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України: у тому числі держава в особі її органів; місцеві органи влади і управління в особі створених ними зовнішньоекономічних організацій, які беруть участь у зовнішньоекономічній діяльності на території України; інші держави, які беруть участь у господарській діяльності на території України, діють як юридичні особи, згідно з законами України [1].

Зовнішньоекономічна діяльність провадиться на принципах свободи її суб'єктів добровільно вступати у зовнішньоекономічні відносини, здійснювати їх у будь-яких формах, не заборонених законом, та рівності перед законом усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. В різноманітних наукових виданнях набір принципів зовнішньоекономічної діяльності може відрізнятися. Зокрема, Шкурупій О.В. поділяє їх на: загальні, специфічні і національні. Загальні принципи зовнішньоекономічної діяльності – це невелика кількість загальновизнаних правил, що стали своєрідними загальновідомими істинами (аксіомами), яких дотримуються всі учасники міжнародних ділових операцій. Вони зводяться до трьох головних: науковість, системність, взаємовигідність. Принцип науковості ЗЕД означає, що розвиток цієї діяльності здійснюється відповідно до об'єктивних економічних законів; принцип системності ЗЕД – що між окремими її складовими існують міцні взаємозв'язки; принцип взаємовигідності ЗЕД означає, що кожний партнер, який бере участь у міжнародних операціях, одержує свій прибуток [4, с. 22].

Окрім загальних принципів управління ЗЕД існують специфічні принципи, які закріплені у відповідних міжнародних правових актах і є обов'язковими для виконання усіма державами, що підписали той або інший акт (табл. 1). На міжнародному рівні найбільш повний перелік таких принципів міститься в «Хартії економічних прав і обов'язків держав», прийнятій IV спеціальною сесією генеральної Асамблеї ООН у 1974 р. [7].

Таблиця 1

Принципи зовнішньоекономічної діяльності, закріплені в правових документах¹

Назва нормативно-правового акту	Перелік принципів згідно із правовим документом
Хартія економічних прав і обов'язків держав	Суверенітет; територіальна цілісність і політична незалежність держав; суверенна рівність усіх держав; ненапад і невтручання у внутрішні справи; взаємна та справедлива вигода; мирне співіснування; рівноправність і самовизначення народів; мирне регулювання спорів; усунення несправедливості, що виникає внаслідок застосування сили та позбавляє націю засобів для її нормального розвитку; сумлінне виконання міжнародних обов'язків; повага прав людини та основних свобод; відсутність прагнення до гегемонії в сферах впливу; сприяння міжнародній соціальній справедливості; міжнародне співробітництво з метою розвитку; вільний доступ до морів і від них – до країн, що їх не мають [7].
«Біла книга» Європейського Союзу	Контроль і оформлення документів на товари, що перетинають національні кордони; свободу пересування осіб для працевлаштування або постійне місце проживання у будь-якій країні; уніфікацію технічних норм і стандартів; відкриття споживчих ринків; лібералізацію фінансових послуг; поступове відкриття ринку інформаційних послуг; лібералізацію транспортних послуг; створення сприятливих умов для промислового співробітництва з урахуванням законодавства про права на інтелектуальну і промислову власність; усунення фіскальних бар'єрів [8].
Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»	Принцип суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності; принцип свободи зовнішньоекономічного підприємництва; принцип юридичної рівності і недискримінації; принцип верховенства закону; принцип захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; принцип еквівалентності обміну [1].

¹ Складено автором

Значна частина специфічних міжнародних принципів ЗЕД діє в межах інтеграційних угруповань. Так, принципи ЗЕД у Європейському Союзі містяться в Білій книзі (1985 р.) [8]. Національні принципи ЗЕД закріплюються в законодавчих актах відповідних країн.

Щодо українських суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, то вони, згідно Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», при її здійсненні керуються такими принципами (які охоплюють і діяльність іноземних суб'єктів господарювання в Україні):

- принцип суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, що полягає у: 1) виключному праві народу України самостійно та незалежно здійснювати

зовнішньоекономічну діяльність на території України, керуючись законами, що діють на території України; 2) обов'язку України неухильно виконувати всі договори і зобов'язання України в галузі міжнародних економічних відносин;

- *принцип свободи зовнішньоекономічного підприємництва*, що полягає у: 1) праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності добровільно вступати у зовнішньоекономічні зв'язки; 2) праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності здійснювати її в будь-яких формах, які прямо не заборонені чинними законами України; 3) обов'язку додержувати при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності порядку, встановленого законами України; 4) виключному праві власності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на всі одержані ними результати зовнішньоекономічної діяльності;

- *принцип юридичної рівності і недискримінації*, що полягає у: 1) рівності перед законом всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, незалежно від форм власності, в тому числі держави, при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності; 2) забороні будь-яких, крім передбачених цим Законом, дій держави, результатом яких є обмеження прав і дискримінація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а також іноземних суб'єктів господарської діяльності за формами власності, місцем розташування та іншими ознаками; 3) неприпустимості обмежувальної діяльності з боку будь-яких її суб'єктів, крім випадків, передбачених Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність»;

- *принцип верховенства закону*, що полягає у: 1) регулюванні зовнішньоекономічної діяльності тільки законами України; 2) забороні застосування підзаконних актів та актів управління місцевих органів, що у будь-який спосіб створюють для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності умови менш сприятливі, ніж ті, які встановлені законами України;

- *принцип захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності*, який полягає у тому, що Україна як держава: 1) забезпечує рівний захист інтересів всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та іноземних суб'єктів господарської діяльності на її території згідно з законами України; 2) здійснює рівний захист всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України за межами України згідно з нормами міжнародного права; 3) здійснює захист державних інтересів України як на її території, так і за її межами лише відповідно до законів України, умов підписаних нею міжнародних договорів та норм міжнародного права;

- *принцип еквівалентності обміну*, який полягає у неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів [1].

Висновки з даного дослідження. Отже, виходячи із здійсненого аналізу теоретичних засад зовнішньоекономічної діяльності, на основі систематизації та узагальнення її принципів і суб'єктів, необхідно створювати більш сприятливі умови для ефективного виходу українських підприємств на зовнішні ринки. Це дасть змогу органам державної влади приймати ефективні управлінські рішення і здійснювати прогнози у зовнішньоекономічній сфері.

Врахування теоретичних засад зовнішньоекономічної діяльності дасть можливість формування ефективних стратегічних цілей державної зовнішньоекономічної політики, яка є підґрунтям для забезпечення стабільних темпів економічного зростання української економіки.

Література

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959-ХІІ (редакція від 03.-8.2012) / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-ІV (редакція від 05.08.2012) / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page10>.
3. Дідківська Л. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Л. Дідківська. – 5-те вид. – К. : Знання, 2006. – 231 с.
4. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посіб. / [Шкурупій О. В., Гончаренко В. В., Артеменко І. А. та ін.] – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.
5. Економічна енциклопедія : У трьох томах / за ред. Мочерного С.В. – К. : Академія, 2000. – Т.1. – 864 с.
6. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки : навчальний посібник / Л.А. Швайка. – К. : Знання, 2006. – 435 с.
7. [Хартія економічних прав та обов'язків держав](#) / ООН; Хартія, Міжнародний документ від 12.12.1974 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_077.
8. Bly, Robert W. The White Paper Marketing Handbook / Robert W. Bly. – Florence, Kentucky: South-Western Educational Publishing, 2006. – 256 p.